

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Kış / Winter Sayı/Issue: 46
Sayfa / Page: 73-96

ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 09.07.2019
Kabul/Accepted: 04.11.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

**TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA
SEÇİM KAVRAMI VE
OLGUSUNUN GELİŞİMİ***

***THE DEVELOPMENT OF
ELECTION CONCEPT AND
PHENOMENON IN TURKEY
AND IN THE WORLD***

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ÖZDEMİR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Tercan Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü
ORCID: 0000-0002-7306-6196, ozdemir.kadir@hotmail.com

Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI

Atatürk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-4520-4421, snisanci@hotmail.com

Öz

Seçimlerin yapılmadığı bir ülkede demokrasiden bahsedebilmek mümkün değildir. Ne var ki seçim olgusu tek başına demokrasiyi garanti etme de yeterli olmayacağı gibi seçimlerin belli ilkelerden yoksun olarak yapılması da seçimlerden beklenen amacın tahakkukunun önünde bir engeldir. Şu halde bir siyasal sistemin, demokratik sayılabilmesinin şartlarından birisi de, seçimlerin belli ilkeler doğrultusunda yapılmasıdır. Seçim kavramı ve olgusu bilindiği kadarıyla ilk olarak yüzyıllar önce Antik Yunan site devletlerinde ortaya çıkmış ve bu kavram ve olgu günümüze ulaşınca kadar birçok değişikliğe uğrayarak, gelişmiş ve değişmiştir. Tarihsel araştırma yöntemi ile hazırlanmış olan bu çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, seçim ve demokrasi kavramlarının ilk kez ortaya çıktığı Antik Çağ'daki düşünce ve pratikler ele alınmış, ikinci kısımda Orta Çağ'daki uygulamalar incelenmiştir. Bu çerçevede Orta Çağ'daki seçim olgusu, Batı coğrafyası ile İslam ve Ortadoğu coğrafyası karşılaştırılarak incelenmiştir. Orta Çağ'da Batı'da kilisenin ve Hıristiyanlığın seçim ile ilgili konulara bakış açıları değerlendirilmiş, daha sonra ise aynı dönemde İslam coğrafyasında, seçimler ile ilgili "Sünni", "Şii" ve "Harici" ekollerin benzerliklerine ve farklılıklarına yer verilmiştir. Son kısımda ise modern dönemde Batı dünyasında ve Osmanlı'da seçimlerin nasıl ve hangi ilkeler doğrultusunda yapıldığı ve seçim olgusunun Tür-

* Bu Makale Prof. Dr. Şükrü Nişancı danışmanlığında, Abdülkadir Özdemir tarafından yazılmış olan "Türkiye'de Çok Partili Dönemde Seçim Sistemleri ve Siyasal İstikrar" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

kiye'deki gelişimi anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: seçim, antik çağ, orta çağ, modern dönem, Sünniler, Şiiler.

Abstract

It is not possible to talk about the democracy in a country where elections are not held. However, the phenomenon of election is not enough to guarantee democracy by itself and the fact that elections are held without certain principles is an obstacle to the realization of the intended purpose of elections. In this case, one of the conditions for a political system to be considered democratic is that elections are held in accordance with certain principles. As far as is known, the concept and phenomenon of election first emerged centuries ago in the ancient Greek city states and this concept and phenomenon has undergone many changes, developed and changed until today. This study prepared with historical research method consists of three sections. In the first section, the ideas and practices in the Ancient Age, where the concepts of election and democracy first appeared, were discussed. In the second section, the implementations in the Middle Ages were examined. Within this scope, the phenomenon of election in the Middle Ages was examined by making a comparison between the Western geography and Islamic and Middle Eastern geographies. In the Middle Ages, the view points of the church and Christianity in the West on election-related issues were evaluated, and the similarities and differences of the "Sunni", "Shiite" and "Kharijites" schools related to elections in the Islamic geography in the same period were discussed. In the last section, how and with what principles elections were held in the Western world and Ottoman in the modern period and the development of the phenomenon of election in Turkey were expressed.

Keywords: election, ancient age, middle age, modern period, Sunnis, Shiites.

Giriş

Bir sistemin demokratik olup olmadığının veya bir yönetimin meşru olup olmadığının tespit edilmesindeki en önemli göstergelerin başında seçim gelmektedir. Seçimlerin yapılmadığı bir ülkede demokratik bir düzenin varlığından söz edebilmek pek de mümkün değildir. Seçimlerin amacı, bir ülkenin temel erklerinden olan yasama ve yürütmede veya sadece yasamada yer alan siyasi aktörler ile yerel yönetimlerin halk tarafından belirlenmesidir. Bu belirleme ve belirlenme hakkı, daha açık bir ifadeyle seçme ve seçilme hakkı geçmiş dönemlerde; etnik köken, din, mezhep, cinsiyet veya vergi verme vb. kısıtlayıcı ilkelere tabi iken, günümüz uygulamalarında bu hak "genel oy", "eşit oy" ilkelerinin yaygın kabul görmesiyle daha demokratik bir niteliğe kavuşmuştur.

Bu yargıyı biraz daha açmak gerekirse, örneğin Antik Yunan'da seçme ve seçilme hakkı sadece belirli özelliklere sahip kişilere verilmişken

(Heywood, 2012: 108; Tanilli, 1981: 262) veya Osmanlı'da halkın siyaset yapması ve devlet işlerine karışmasının cezası idam olarak belirlenmişken (Alkan, 2006: 133-165), günümüze doğru geldikçe demokratik olmayan bu tür uygulamalar yerini zamanla genel ve eşit oy ilkesine bırakmıştır. Tarih boyunca seçmen olmanın, yurttaşlık, yaş, cinsiyet, eğitim, ikametgah, ırk, toprak sahipliği ve sosyo-ekonomik statü gibi ölçütleri olmuştur. Alkan'a göre (2006: 137) demokrasinin tarihi, bir bakıma seçmenliğin ve meşru olarak siyaset yapma hakkının eşitlik temelinde, ayrımların kalkmasına koşut genişleyen tanımının tarihidir. Yani, Alkan'a göre demokrasi tarihini incelemek ile seçmenlerin meşru bir ortamda siyaset yapma hakkını; yani seçim tarihini incelemek, eşdeğer olarak görülebilir.

Özellikle Fransız İhtilali'nin etkisi ile birlikte mülkiyet, cinsiyet, vergi verme veya statü gibi kriterler yavaş yavaş ortadan kalkarak, 20. yüzyılda eşit ve genel oy hakkı anayasalarda yer almaya başlamıştır. Oy hakkının genişletilmesi çoğulcu demokrasiler için oldukça önemlidir (Gözübüyük, 2006: 26).

Türk siyasal hayatında da seçmen olmanın bazı kıstaslarla sınırlandığı dönemler olmuştur. Örneğin, I. ve II. Meşrutiyet'te seçmen olabilmek için, cinsiyet, meslek, yaş ve mülkiyet gibi bazı kıstaslar getirilmiştir. Bununla birlikte pek çok Avrupa ülkesine göre (Fransa, İtalya, Belçika ve İsviçre gibi) erken denebilecek bir zamanda kadınlara 1930 yılında Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı, 1933 yılında muhtar seçme ve köy heyetine katılma hakkı, 1934 yılında genel seçimlerde 22 yaşında seçme ve 30 yaşında seçilme hakkı, 1924 Anayasası'nın 10 ve 11. maddelerinin değiştirilmesiyle tanınmıştır.

Seçim kavramı ve olgusunun dünyada ve Türkiye'de gelişimi bu çalışmada üç ayrı dönem olarak incelenmiştir. Bu dönemler; "Antik Çağ", "Orta Çağ" ve "Modern Dönem"dir.

1. Antik Çağ'da Seçim Kavramı ve Olgusu

Antik Çağ, Batı uygarlığı ile ilgili olarak düşünüldüğünde genel olarak M.Ö. 6.ve 5. asırlardan başlayarak, Ortaçağı başlatan Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar ki dönemi kapsamaktadır. Antik dönemi şekillendiren ilk fikirlerin kaynağı olarak Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi, önemli filozofları saymak mümkündür. Bu filozofların görüşleri kendilerinden sonra gelen birçok düşünür üzerinde etkili olmuştur. Ancak bazı görüşlere göre, Antik Yunan filozofları siyaset bilimi literatürüne çok sayıda kavram kazandırmış olsa da, bütün siyasi varsayımları Platon ile başlatmak da, bütün siyasi fikirlerin sadece Avrupa ve Amerika'da ortaya çıktığını ileri sürmek de hatalıdır (Atalay, 2002: 1516).

Demokrasinin ve demokrasinin temel şartı olan seçimlerin Antik Çağ'da en yaygın olarak görüldüğü yer Yunan dünyasıdır. Siyasal düşüncelerini neredeyse tamamen antik Yunandan tevarüs eden Roma siyasal hayatı seçimler konusunda bazı özgün uygulamalar içerdiği için, antik Yunanla birlikte bu dünyaya da göz atmak yararlı olacaktır.

Devletin henüz ortaya çıkmadığı ilkel toplumlarda dahi, kabile üyelerinin karar alma sürecine katılması gibi bazı demokratik unsurlara rastlansa da günümüzdeki yönetime katılmanın temel aracı olarak kabul edilen seçimlerin menşei Antik Yunan'a dayanmaktadır. Bilindiği kadarıyla kamusal işleri deruhte etmek anlamında kullanılan siyasetin yönetsel boyutu olarak seçim olgusuna ilk kez Antik Yunanda yer verilmiştir. Ne var ki, Antik Yunan'da hiçbir zaman yönetimde tüm toplum söz sahibi olmamıştır. Söz konusu dönemlerde yabancıların, kadınların ve kölelerin oy hakları yokken, sadece yerli olma, erkek olma, toprak sahibi olma veya din adamı olma gibi belirli özelliklere sahip kişiler oy hakkına sahip olabilmişlerdir. Bu kısıtlar Antik Yunanda nüfusun büyük bir kısmının seçme ve seçilme hakkına sahip olmadığını göstermektedir (Tilly, 2011: 53).

Bu dönemde ülke ile ilgili kararlar "Ecclesia" adı verilen, yılda 40 kez toplanan halk meclislerinde alınmakta ve bu meclislere, oy hakkı olan herkes katılmaktaydı. Antik Yunan'da nüfusun az olması bu meclislerde belirli şartlara haiz olan herkesin yer alabilmesine yani doğrudan demokrasiye imkan tanımaktaydı. Bu meclisler daha sonra yetkilerini yasama komisyonuna devretmiştir. Bu komisyon ise her yılın başında kura ile belirlenen 30 yaş üzeri kişilerden oluşmaktaydı (Uygun, 2011: 21). Bu kişilerin kura ile belirlenmesi, herhangi bir liyakat veya başka özellik şartı aranmadığının açık göstergesidir.

Yürütme yetkisi ise "Beş Yüzler Konseyi" adı verilen bir kurulun elindeydi. Bu kurulun üyeleri de tıpkı yasama organı gibi kura ile belirlenmekteydi. Antik Yunan'da Atina'yı oluşturan 10 kabileden kura yoluyla 50'şer kişi belirlenir, devlet başkanı ise 24 saatliğine bu konseyden kura ile tayin edilirdi. İdari yapı organı ise çoğunluğunun kura ile belirlendiği kişilerden oluşmaktaydı. "Dikasterion" adı verilen Halk Mahkemeleri'nin üyelerinin belirlenmesinde de tıpkı yasama ve yürütmede olduğu gibi kura usulü uygulanmakta, yani Halk Mahkemesi jürileri de 30 yaşını doldurmuş Atinalı yurttaşlar arasından kura yöntemi ile belirlenmekteydi (Uygun, 2011: 30). Kamu hizmetlerinin uzmanlık gerektirecek kadar karmaşık olmaması ve ülke topraklarının az olması, kura usulünün o dönemde uygulanabilirliğine zemin hazırlamıştır. Kura usulünün bu kadar yaygın olmasından anlıyoruz ki Atinalılar özellikle idari alanlarda kura usulünü demokrasiye aykırı görmemekteydiler (Uygun, 2011: 29). Özel beceriler gerektiren ve olağanüstü askeri durumlarda ise kura yerine kısa süreli

seçimler yapılmaktaydı (Tilly, 2011: 53).

Roma'da ise devlet başkanlığı makamı seçimle belirlenmezdi; kral olacak kişiyi önceki kral belirlerdi. Eğer önceki kral kendinden sonraki kralı belirlemeden önce ölürse bu durumda kralı, Roma şehrini oluşturan grupların reisleri belirler ve onun krallığını kabul ettiklerini bildirirlerdi (Umur, 1984: 15).

Antik Dönem'deki doğrudan demokrasi anlayışı Makedonyalıların Yunan kent devletlerini ele geçirmesiyle son bulmuş, Antik Yunan'dan önce kurulsaydı bile ondan sonra kurumsallaşmasını tamamlayan Roma ise başta krallıkla, sonra da oligarşi ile yönetilmiştir. Bu devirlerde doğrudan demokrasinin uygulanamayışının asıl nedeni ise Antik Yunan şehir devletlerinin yıkılması ve daha sonra sınırları daha büyük devletlerin veya imparatorlukların oluşmasıdır. Bu gelişmelerle birlikte doğrudan demokrasi kavramı yerini zamanla "temsil" kavramına bırakmıştır.

Demokrasi ve seçim kavramları her ne kadar Antik Yunan veya Avrupa'da şekillenmiş olsa da; Antik Çağ'da doğu toplumlarında da bu kavramlara rastlamak mümkündür. Antik Çağ'da Türklerin "törelere" (yazılı olmayan kanunlar) ve "yasalara" göre yönetildiğini Türk devlet gelenekleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı Türk yazıtlarından çıkarabilmek mümkündür. Ancak devlet başkanı halk tarafından değil oymak reisleri tarafından seçilmekte ve bu siyasi iktidarın Tanrı tarafından verildiğine inanılmaktaydı. Tahtın varisi her ne kadar hükümdarın oğlu olsa da bu kişi kurultayda seçilmekteydi. Bu inanış Türk Töresinden gelmekteydi (Niyazi, 2006: 69-72). Eski Türk devletlerinde "Kağan" olarak da adlandırılan devlet başkanları, devleti ilgilendiren önemli kararları; toy, kengeş, ternek ve kurultay adı verilen devlet meclislerinde alırlardı. Bu meclisler ise seçilmişlerden değil hanedan üyelerinden ve kendi başarılarından dolayı yüksek makamlara ulaşabilmiş askeri veya idari yöneticilerden oluşmaktaydı. Bu meclislerin örneklerine hem Asya kıtasındaki eski Türk devletlerinde hem de Avrupa'daki Türk devletlerinde rastlamak mümkündür. Bizans elçisi Priskos, Atilla'yı ziyaret ettiği zaman bu meclisi görmüş ve meclisi "seçkinler meclisi" (logades) olarak tanımlamıştır (Koca, 2002: 1463).

Bu bilgiler ışığında Antik Çağ'da demokrasinin sadece Batı'da veya Antik Yunan'da olmadığını, eski Türklerde de ülke yönetiminde, seçimler olmasa dahi demokrasinin bazı özelliklerinin olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bunun en kesin göstergesi eski Türk devletlerinde, ülke ile ilgili kararların meclis veya kurultaylarda alınmasıdır. Demokrasilerin temel kurumları olan meclislere eski Türklerde de karşılaşılmaya rağmen bu meclislerin çağdaş anlamda kurulmuş olan parlamentolara dönüştürülemediği bir gerçektir.

Sonuç olarak Orta Çağ ve Modern Dönem'deki demokrasi fikirlerinin temelleri, genel olarak Antik Yunan site devletlerinin yönetim anlayışlarına ve bu dönemdeki düşünürlerin fikirlerine dayanmaktadır. Bu nedenle Antik Yunan site devletlerinin yok olmasıyla demokrasi ve seçim kavramları uzun yıllar askıda kalmıştır.

2. Orta Çağ'da Seçim Kavramı ve Olgusu

“Orta Çağ” kavramı geçmiş ile bugün arasındaki bir dönemi anlatsa da bu çağın başlangıç ve bitiş tarihleri bazı yazar veya tarihçilere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu dönemi bazı tarihçiler Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden (476), Amerika kıtasının keşfine (1492) kadar olan dönem olarak tanımlanırken; en yaygın olan görüş Orta Çağ'ın, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayıp 1789 Fransız İhtilali ile sona erdiği'dir. Türklere göre ise Orta Çağ 1453 İstanbul'un Fethi ile sona ermiştir (Ateş, 2004: 7). Konumuz açısından, Orta Çağ, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden 1789 Fransız İhtilali'ne kadar olan dönem olarak ele alınacaktır. Bu dönemlerde sadece Batıda değil, aynı zamanda İslam ve Orta Doğu coğrafyasında da seçimlere, seçme ve seçilme hakkı gibi kavramlara rastlamak mümkündür. Orta Çağ'da Batı dünyasındaki seçimler ile İslam ve Ortadoğu coğrafyasındaki seçimler, benzerlikleri ve farklılıkları bakımından aşağıdaki gibidir.

2.1. Orta Çağ'da Batı'da Seçim Kavramı ve Olgusu

Orta Çağ'da büyük imparatorlukların kurulması doğrudan demokrasi olanağını ortadan kaldırmış, temsil kavramı ortaya çıkmış, temsilci seçme ve temsil etme yetkileri dönemin egemen gücü olan toprak aristokrasisinin eline geçmiştir. Daha sonra ise temsilci seçme hakkı bazı kriterlere sahip olan vatandaşlara tanınmıştır.

Orta çağın dinsel, kültürel, iktisadi ve siyasi anlamda bazı tanımlayıcı özellikleri vardır. Diğer yönlerinden sarf-ı nazar ederek konunun sıklet noktasını teşkil etmesi bakımından siyasi anlamda ortaçağ, “merkezi otoritenin parçalanması” olarak tanımlanabilir. Orta Çağ'da Avrupa toplumu asiller (soylular), ruhbanlar (rahipler), köylüler ve serfler olmak üzere dört sınıftan oluşmaktaydı. Bu sınıflardan asiller ve rahipler ayrıcalıklı olsalar da tabakanın en üst sınıfını asiller oluşturmaktaydı. Toprakların büyük bir kısmı asiller ve ruhban sınıfının elindeydi ve bu topraklarda köylüler çalışmaktaydı (Armaoğlu, 2006: 72).

Bu dönemde Batı siyasi hayatında Hıristiyanlık dini etkili olmuştur. Hıristiyanlıkta, her insanın eşit olduğu görüşü tüm insanların yönetime katılma hakkını desteklemektedir. Bu durum ise krallıkların aleyhinedir. 13. yüzyıla gelindiğinde kilisenin önemi iyice arttığından, kilisenin fikirleri

bu dönemin siyasi tarihinde etkili olmuş ve kilise, bu gücünü başka bir güç ile veya halkla paylaşmak istememiştir. Örneğin, dönemin din adamı ve düşünürlerinden Thomas Aquinas'a (1225-1274) göre demokrasi kamusal yararı sağlamak açısından uygun bir sistem değildir, akıllı insanlar idareyi ele almalıdırlar ve idareciler kesinlikle kilisede yetişmelidirler. Ancak bu dönemde kiliseye karşı olan kişiler de vardır. Kiliseye karşı ilk çıkışlar 15. yüzyılda başlamış, dönemin Martin Luther (1483-1546) gibi reformcuları, din adamlarının yani Katolik papazların ruhbanlık uygulamalarına karşı çıkmışlar ve özgürlük yanlısı bir tavır sergilemişlerdir. Katolikliğin kiliseyi siyasi bir merkez haline getirme çabalarına karşı çıktıkları için, yani onları protesto ettikleri için, Protestanlık olarak adlandırılan bu anlayışın ortaya koyduğu reform hareketlerinin, bir süre sonra kralın otoritesinin mutlak olmadığını savunan bir düşünce akımının, yani monarkomarkların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Monarkomarklara göre zorba olan yöneticiler işbaşından uzaklaştırılmalıdır. Genellikle sosyal sözleşme kavramına dayanarak yönetimin iktidarını sorgulayan Monarkomarklar iktidarın yönetilen kesimlerin rızasına bağlı olmaları düşüncesinin yolunu açarak seçim olgusunun altyapısını hazırlamışlardır. (Nişancı, 2013: 49-52). Bu sözleşmecî yaklaşımlar ve görüşler 17. yüzyıllara kadar devam etmiş; ancak seçim kavramı hala tam anlamıyla ortaya çıkmamıştır.

1215 yılında Magna Carta'nın kabulü ile halk (asiller) ülke yönetimine yavaş yavaş girmeye başlamış olsa da sosyal sözleşme ve rıza kavramlarını da içeren "seçim" kavramı Antik Yunan'dan sonra ilk kez Thomas Hobbes (1588-1679) ile ortaya çıkmıştır. Hobbes'a göre devlet kurumlarının oluşumu vatandaşların onayıyla olmalıdır. Buradaki onay kavramı bugün kullanılan seçim kavramını akla getirmektedir.

Orta Çağ'da feodal beyler ile krallar arasındaki fikir alışverişinin sağlanması için meclisler oluşturulmuştur. Consillium olarak adlandırılan bu meclislerin kuruluşundaki temel amaç vergi koyma işinin denetlenmesidir. Bu nedenle consillium üyelerinin seçilmesinde, vergi vermeyen veya mülk sahibi olmayan kişilerin temsil edilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu görüşü John Locke (1632-1704) da desteklemektedir (Heywood, 2012: 108). Yani Locke'a göre vergi vermeyen bireylerin oy haklarının olmaması doğaldır. Temel amacı vergi koyma işini denetlemek olan bu meclisler bugünkü parlamentoların ilk örnekleri sayılabilir.

Modern demokrasinin olmazsa olmazlarından birisi olan kuvvetler ayrılığı ilkesi, ilk olarak Orta Çağ'da John Locke tarafından ileri sürülmüş ve Montesquieu (1689-1755) tarafından daha da geliştirilerek sistemleştirilmiştir. Liberal düşüncenin bu iki ünlü temsilcisine göre kuvvetlerin bir elde toplanması demokrasiye tamamen aykırıdır (Locke, 1660: 95-97 ve Montesquieu, 1748: 156-165). Ayrıca Montesquieu'ya göre toplumun

tamamının yasama faaliyetlerine katılmasının imkansız oluşu “temsil” konusunu zorunlu hale getirmiştir (Uygun, 2011: 125). Bu görüşten, Montesquieu’nün doğrudan demokrasi yerine temsili demokrasi fikrine daha yakın olduğunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca Montesquieu mutlak monarşi yerine anayasal monarşiyi savunmaktadır. Ancak bu dönemde de her vatandaşın seçme ve seçilme hakkı yoktur. İngiliz halkı parlamento seçimlerinde sadece oy hakkına sahiptir; yani halkın seçilme hakkı yoktur. Bu durum Jean Jacques Rousseau (1712-1778) tarafından Toplum Sözleşmesi’nde şiddetle eleştirilmiştir. Rousseau’ya göre halkın seçme hakkı gibi seçilme hakkı da olmalı ve bu hak yasalarla koruma altına alınmalıdır. Dönemin fikir adamlarından Voltaire (1694-1778), kiliseye saldıran fikir hürriyeti konularında, Diderot (1713-1784) ise özellikle vergi adaletsizliği ve diğer adaletsizlik konularında halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır (Armaoğlu, 2006: 73).

Tüm bu düşüncelerin oluşmasında, monarşinin aşırılıkları ve aşırı vergi yükünün etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ülkenin giderlerinin artması ve bu giderlerin vergilerle karşılanamaması daha fazla vergi toplanmasını gerekli hale getirmiş ancak bu aşırı vergiler orta sınıfın monarşiyeye savaş açmasına neden olmuştur (Sander, 2011: 162-164). Bu düşünceler Fransız Devrimi için zemin hazırlamıştır; ancak yukarıda adı geçen hiçbir düşünür devrimi görememiştir. Devrim sadece Fransa’yı değil; aynı zamanda Avrupa’yı ve dünyanın birçok ülkesini, sosyal düzenin değişmesi açısından etkilemiştir (Üçok, 1975: 13).

2.2. Orta Çağ’da İslam ve Ortadoğu Coğrafyasında Seçim Kavramı ve Olgusu

610 yılında dünya İslam dini ile tanışmış, İslam Devleti’nin hem din hem de devlet yöneticiliğini 632 yılına kadar Hz. Muhammed yapmıştır. Yani din ve devlet yönetimi tek kişi tarafından yürütülmüştür. Hz. Muhammed’in ölümünden sonra ortaya çıkan mezhepler arasında, devlet başkanının gerekliliği ve buna bağlı olarak da seçim vb. konularda görüş farklılıklarına rastlanmaktadır. Örneğin “Ehl-i Sünnet”, “Mürcie” ve “Şia” Mezhepleri devlet başkanının gerekliliğini savunurken; Haricilere göre sürekli bir devlet başkanı olmasa da olur (Korkmaz, 1995: 106).

İlk dönem İslam düşüncesinde, genellikle, devlet başkanlığına geliş yolları, “seçim” (biat), “tayin” ve “zorlama” olmak üzere üç şekildedir. Biat usulünde “ehli-hal ve akd” (çözen ve bağlayan) adı verilen kişiler devlet başkanını seçerler. Bazı İslam alimlerine göre sadece ehl-i hal ve akd’in biat etmesi yeterliyken; bazılarına göre halkın tamamının biat etmesi gerekmektedir. Tayin usulünde devlet başkanı hayatta iken kendinden sonra gelecek kişiyi belirler. Zorla devlet başkanı olma ise sadece zorunluluk

halinde gerçekleşebilir. Aksi takdirde devlet başkanının belirlenmesindeki en iyi yöntemler seçim ve tayin usulüdür (Niyazi, 2005: 68-76). Bu usuller mezheplerde farklılıklar göstermektedir. Devlet başkanlığının sona ermesi ise üç durumdan birisinin gerçekleşmesiyle sona erer. Bunlar, ölüm, devlet başkanının kendi kendini azletmesi ve durumunun değişmesi dolayısıyla azledilmesidir (Zuhayli, 1994: 427).

İslam tarihinde seçim kavramı ve olgusu ilk olarak, Hz. Muhammed'in 632 yılında vefatı ile ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in ölümü ile Dört Halife Dönemi başlamıştır. Ancak bu dönemde kimin halife(yönetici) olacağı konusunda bazı problemlerle karşılaşmıştır. Bu problemler, İslam toplumunun Sünnilik ve Şiilik olarak mezhepsel bölünmesinin ilk kıvılcımını oluşturmuştur. Hz. Muhammed'in vefatından sonra, dört halifenin de belirlenmesinin doğru yollarla yapıldığına inanan Sünni inancı karşısında, ilk halifenin Hz. Ali olması gerektiğine inanan Şii inancı vardır. Bu inanç günümüzde devam etmektedir.

Dört Halife Dönemi'nden sonra İslam coğrafyasına Emeviler hakim olmuşlar, bu hakimiyetle birlikte halifelik makamı da Emevilere geçmiş ve Muaviye kendini halife ilan etmiştir (Gazali, 1995: 157). Halifelik makamının Emevilere geçmesiyle birlikte iktidarın babadan oğula tevarüs etme dönemi başlamıştır. Yani Muaviye hilafet sistemini saltanata dönüştürmüş ve bu yüzden de halife seçiminde şura ve seçim prensipleri unutulmuştur (Nişancı, 2013: 46-52). Savaşlarla birlikte sürekli el değiştiren halifelik makamı 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Ancak Osmanlı "hilafet" unvanını ihtiyaç duymadığı için, sadece 1789'dan itibaren kullanmaya başlamıştır (İslamoğlu, 2010: 95). Osmanlı Devleti'nden sonra da Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte artık halifelik makamına ihtiyaç duyulmamış ve bu makam 3 Mart 1924 tarihinde TBMM tarafından kaldırılmıştır.

İslam'da farklı mezheplerin ortaya çıkması, seçim ile ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşlere Sünnilerde, Şiilerde ve Haricilerde Seçim Kavramı ve Olgusu başlıklarında yer verilmiştir.

2.2.1. Orta Çağ'da Sünnilere Göre Seçim Kavramı ve Olgusu

Sünni ve Şii ayrımı Hz. Muhammed'in 632 tarihinde vefatıyla başlamıştır. Hem dini hem de siyasi önder olan Hz. Muhammed'in ölümü, yeni bir önder belirleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Sünni siyasal düşünce formasyonunun oluşumu, peygamberden sonraki ilk yönetici olarak belirlenen Ebubekir'in bu makamı elde etme pratikleriyle ilgilidir. Sünnilere göre Hz. Muhammed kendisinden sonraki yöneticinin kim olacağını belirlemediği yani bu konuda bağlayıcı herhangi bir emir ve tavsi-

yede bulunmamıştır. Bundan Peygamberden sonraki yöneticinin o günkü Müslüman toplum tarafından belirlenmesi sonucunu çıkaranlar, İslam'ın Sünniler olarak bilinen ekolüdür.

Sünniliğin genel kabulüne göre Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk halifenin seçimi Medineli Müslümanların ileri gelenleri tarafından yapılmış ve Hz. Ebubekir'in seçimiyle sonuçlandırılmıştır (Öz, 2010: 111-114). Peygamberin ölümünden sonra bazı ilkelerin rehberliğinde toplanan ve kendilerine Sünni denilen ekole göre devlet başkanının veya yöneticinin belirlenmesinde ve yönetimin icrasında meşruluk kriterleri olarak, biat, icma ve şura temel ilkeler olarak kabul edilmektedir. Buna göre yöneticinin iş başına gelmesinde "biat" (halkın seçimi), yöneticinin adaletle yönetmesinde gerek şart olarak icma ve şura kıstasları esas alınmalıdır. Biat ile gelmeyen ve adaletle yönetmeyen iktidarların meşruluğu sorunludur, bu durumların herhangi birisinde veya ikisinin aynı anda gerçekleşmediği durumlarda yönetime karşı halkın itaat yükümlülüğü düşer (Nişancı, 2013: 68).

Sünni ekole göre Peygamberden sonra gelen halifeler - Sünnilikte halife, ardıl, sonradan gelen anlamındadır - peygamberin dini yönünün değil, siyasi misyonunun takipçileridir. Bu temsil yetkisinin de peygamberin kendisinden sonraki yöneticiyi atama emriyle değil, o günkü Müslümanların tercihiyle (seçimle) belirlenmesi gerekir (Korkmaz, 1995: 111). Bununla birlikte Sünni görüşe göre, devlet başkanı seçilirken yeryüzündeki tüm Müslümanların biat etmesi beklenemez. Bu nedenle seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun tercihi, bir devlet başkanının seçilmesi için yeterlidir. Devlet Başkanı gibi, seçmenlerin de belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklerin başında ilim, olgunluk ve adalet gelmektedir. Seçmenler için belirli bir sayı yoktur. Eğer yukarıdaki özellikleri haiz olan kişi sayısı az dahi olsa devlet başkanlığı için seçim yapılabilir (Korkmaz, 1995: 119).

Ne var ki Sünniliğin seçimle ilgili görüşleri, tarihsel zorluklar altında çok kısa bir süre içinde değişime uğramış başta kabul edilen ilkeler yarım yüzyıl bile geçmeden revizyona uğramıştır. Emevilerin siyasal iktidarı saltana dönüştürmesi karşısında fiili bir durumla karşı karşıya kalan Sünni fakihler, yöneticinin iş başına gelmesinde meşruluğun yegane kriteri olan biattan vazgeçmişlerdir.

Anlaşılan o ki ta en başından beri Sünni ulemanın fikir ve görüşü, görüş ayrılıkları ile bölünme olmaması için mevcut yönetimin halifelik otoritesine itaat edilmesi yönünde temerküz etmiştir.

Sünni İslam anlayışında zaman içerisinde pek bir değişmeye uğramadan kalan hatta günümüze kadar fıkıh kitaplarında yer bulan bir meseleye burada yer vermek ilgi çekici olacaktır. Maverdi ve Gazali gibi

Sünni İslam'ın en büyük temsilcilerinde de görüleceği gibi yöneticilik yeterlilik şartları arasında sayılan ilkelerden birisi de “kureyş soyundan” olmaktır (Ebu'l Hasan El-Maverdi, 2004: 70). Peygamberin bir sözüne dayandığına inanılan bu ilkeyi (Korkmaz, 1995: 113) Sünniliğin genel teorisıyla bağdaştırmak hiç de kolay değildir. İbn Haldun, yöneticiliğin kureyşiliği konusunda son derece çarpıcı bir yorum getirmektedir. Ona göre yöneticilerin kureyşten olmasına dair bir hadis olsa bile bunu kan bağı vurgusu olarak değil, asabiye (motivasyon) ve liyakata yapılmış bir vurgu olarak değerlendirmek gerekir. Zira ona göre “kureyş” kabilesi uzunca bir zamandan beri yönetim yetenekleri gelişmiş bir topluluktur. Ehl-i Sünnet açısından hilafet makamının kureyşiliği meselesinde İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmam-ı Şafi, İmam-ı Ahmed ibn Hanbel, El Maturidi, gibi İslam alimlerinin farklı yorumlarına rastlayabilmek mümkündür (Hatiboğlu, 2015: 88-91).

2.2.2. Orta Çağ'da Şiilere Göre Seçim Kavramı ve Olgusu

Taraftar, destekçi anlamına gelen “şeyea” kökünden türeyen Şia, Sünniliğin biat düşüncesinin yanlış olduğu ve Hz. Muhammed'den sonraki meşru yöneticinin Hz. Ali olduğuna inananları ifade eden bir terimdir. Şia düşüncesine göre Müslümanların siyasal organizasyonu o kadar önemlidir ki, yöneticinin kim olacağını belirleme işlemi sıradan insanlara bırakılmaz. Müslüman toplumun idaresinin nasıl şekilleneceği ilahi iradenin kontrolü altındadır; buna göre nasıl ki peygamber seçimle iş başına gelmemişse, peygamberden sonraki yöneticinin belirlenmesi de seçimle yapılamaz. Yani Müslümanların peygamberden sonraki yöneticisini belirlemek aklın değil, nassın (vahyin) konusudur. Şia inancına göre Peygamber Allah'tan aldığı bir vahiyle kendisinden sonra Hz. Ali'nin Halife olarak göreve gelmesini, Gadirhum denilen mevkide emir olarak bırakmıştır. Bu inanca göre Hz. Ali de vakti zamanı geldiğinde kendisinden sonra ilahi bir işaretle kimin halife olacağını belirleyecek - ki bu kişi peygamber gibi masum ve günahsız biri olmalıdır - ve bu atama yöntemi silsile olarak kıyamete kadar devam edecektir. Dolayısıyla Şia müntesiplerine göre, ilk iki halifenin belirlenmesi nassa aykırıdır, bu vebal başta Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman olmak üzere tüm Müslüman bireylere aittir. Kısaca, Şiilere göre, yöneticinin seçilmesini aklın bir konusu olarak ele alan Sünniler, peygamberin emri dışına çıkmışlardır. Şiiler, Hz. Ebubekir ve ondan sonra gelen iki halifenin de meşruluğuna inanmamaktadırlar. Çünkü onlara göre Hz. Muhammed'den sonra halifelik makamı Hz. Ali'ye geçmeliydi.

Atama yoluyla bir silsile olarak yönetici olacak kimseler Şiilikte “12 imam” olarak bilinir ve onların inancına göre bu halkanın son temsilcisi mehdi-yi muntazırdır. Günümüzde, beklenen yönetici için şartları hazırlamak amacıyla Şiiliğin günümüzdeki önemli temsilcilerinden biri olan

İran’da “velayet-i fakih” kurumu oluşturulmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hz. Muhammed’in vefatı ile birlikte boş kalan din ve devlet başkanlığı makamına, bir grup Müslüman’ın Hz. Ebubekir’i seçmesi ve bazılarına göre bu makamın Hz. Ali’ye ait olması gerektiği düşüncesi “Şiilik” mezhebinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Halifelik makamının Hz. Ali’ye ait olduğuna inanan ve bunu savunan kişilerin görüşleri Şiilik mezhebini oluşturmuşlardır. Yani Hz. Ali’ye taraftar olan kişilere “Şii” denir (Öz, 2010: 111-114). İslam dininde ilk mezhep ayrımı bu şekilde başlamıştır.

Şiilere göre meşru siyasi lider, seçimle değil, veraset ile işbaşına gelmelidir (Nişancı, 2013: 74-75) ve bu lider Hz. Ali’nin soyundan gelenlerden birisi olmalıdır. Yani Şiiler, sadece “nassa dayalı tayin” usulünü benimsemişlerdir. İslam Dinindeki devlet başkanı atama usullerinden sadece nassa dayalı tayin usulünü kabul eden tek İslam mezhebi Şiiliktir (Korkmaz, 1995: 110). Şiilerin nassa dayalı tayin usulünü benimsemesi, Şiilik inancında seçim kavramının olmadığını göstergesi olarak kabul edilebilir.

2.2.3. Orta Çağ’da Haricilere Göre Seçim Kavramı ve Olgusu

Kelime olarak çıkanlar, ayrılanlar anlamına gelen Haricilik, Hz. Ali ile İslam Devleti’nin Suriye Valisi Muaviye Bin Ebu Sufyan arasında yapılan ve hakem olayı ile sona eren Sıffin Savaşı sonucunda ortaya çıkan bir İslam Dini mezhebidir (Yazıcı, 2006: 3). 657 yılında gerçekleşen Sıffin Savaşı’nda Muaviye birlikleri savaşı kazanamayacağını anlayınca, bazı hilelere başvurmuş ve sonucunda Hz. Ali Kur’an-ı Kerim hükümlerine göre karar verecek bir hakem heyetinin kurulmasına razı olmuştur. Hz. Ali’nin bu tutumu, bazı grupların Hz. Ali’den ayrılmasına neden olmuştur. İşte Hz. Ali’nin bu tutumu karşısında ondan ayrılan grubun adı haricilerdir. Haricilere göre Hz. Ali ve hakem olayını kabul eden herkes dinden çıkmıştır (Yiğit, 2009: 107; Fırlı, 1997: 172-175). Hariciler ilk İslam anarşistleri olarak kabul edilmektedir (İslamoğlu, 2012: 167). Bu savaş ve kargaşadan önce Şia-Harici ayrımı olmadığı için; bir başka deyişle bu kişilerin tümü aynı tarafta (Hz. Ali tarafında) yer aldığı için, haricilerin düşünsel temelini, Şia mezhebinden sonra oluştuğunu söylemek mümkündür.

Sünnilik ve Şiilikte kabul gören, yöneticinin iş başına gelme ve yöneticilik vasıflarına fazla önem vermeyen haricilere göre önemli olan, şeriatın (dini hükümlerin) uygulanmasıdır. Müslümanların başında bir yöneticinin sembolik olarak bulunması yeterlidir. Hatta dinin hükümlerinin yerine gelmesinde bir sorun teşkil etmeyecekse Müslümanların başında bir yöneticinin olması zorunlu bile değildir. Bir yöneticiyi çok önemli görmediklerinden hatta ona bile gerek olmayacağını düşündüklerinden, haricileri İslam’ın anarşistleri olarak değerlendirmek hiç de yanlış olmaz.

Haricilere göre, bir imam halife gerekliyse, bu kişi hür seçimlerle iş başına gelmelidir. Seçme hakkı ise Müslümanlıkla sınırlandırılmıştır (Korkmaz, 1995: 106). Yani Müslüman olmayan bir kişinin oy hakkı yoktur. Bu yönleriyle Haricilerin ve Sünnilerin seçme ve seçilme konusundaki görüşlerinin birbirine benzediğini söylemek mümkündür.

Haricilere göre, imam Kureyş soyundan gelmek zorunda değildir. Ehlisünnet ehline göre ise, imam Kureyş soyundan gelmelidir. Şia'da imam, nassa göre atanmaktayken; Haricilere göre imam hür seçimlerle seçilmelidir. Eğer seçilen imam haktan saparsa azledilir veya öldürülebilir, zalim imama karşı çıkmak da vaciptir. Onlara göre halife o günkü İslam ümmetinin tamamı tarafından seçim ile iş başına gelmeli ve halk isterse tekrar tahttan indirilmelidir. Tahta çıkmak isteyen kişi ister Kureyş soyundan olsun, isterse köle olsun, eğer yöneticilik anlamında yetenekli ise, devlet başkanı olarak seçilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Bazı haricilere göre ise halifelik makamı yoktur ve İslam toplumu, başında bir yönetici olmadan da varlığını sürdürebilir (Fırlalı, 1997: 172). Ayrıca Onlara göre hüküm Allah'ındır ve bu nedenle Hariciler kimsenin hakimiyetini kabul etmezler.

3. Modern Dönemde Seçim Kavramı ve Olgusu

Siyaset bilimi açısından "Modern Dönem" 1789 Fransız İhtilali'nden günümüze kadar uzanan dönem olarak tanımlanmaktadır. Fransız Devrimi'nin etkisiyle artık yurttaşlar siyasete daha etkin bir şekilde katılmaya başlamışlardır. Orta Çağ Avrupası'nda belirli kişi veya zümrelere tanınmış olan seçme ve seçilme hakkı Fransız Devrimi ile artık halka yayılmış olsa da bu dönemde de hala tüm yurttaşların eşit ve genel oy hakları yoktur. Yani seçme ve seçilmede, cinsiyet, mülkiyet gibi demokrasinin ruhunu zedeleyen ayrımlar Orta Çağ'dan sonra da yani modern dönemlerde de belli bir süre devam etmiştir.

Modern Dönem demokrasilerini, Antik Dönem demokrasilerinden ayıran en önemli fark demokrasi uygulamasının doğrudan değil, dolaylı olmasıdır. Doğrudan demokrasinin günümüzde uygulanamamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında devletlerin büyümesi ve nüfuslarının artması gelir. Modern dönemde batı ülkeleri gibi Osmanlı da seçim kavramıyla tanışmış ve Türkiye'deki seçim ile ilgili olguların temelleri yavaş yavaş atılmaya başlamıştır. Bu başlıkta modern dönemde Batı'da, Osmanlı'da ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde seçim kavramının tarihsel gelişimi incelenmiştir.

3.1. Modern Dönemde Batı'da Seçim Kavramı ve Olgusu

Fransız İhtilali'nin etkisiyle, egemenliğin artık halka ait olduğu

görüşü hızla yayılmaya ve Yunan Site Devletleri'ndeki demokrasi anlayışının temsili modeli insanlar tarafından içselleştirilmeye başlamıştır. İhtilalin sonucunda oluşturulan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde özgürlük ve eşitlik kavramlarına önem verilmiş ve insanlar hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın kamu görevi, rütbe ve makamlara eşit olarak kabul edileceği anlatılmıştır. Bu nedenle Fransız İhtilali demokrasi açısından bir dönüm noktasıdır ve oy hakkının genelleşmesinde de Fransız İhtilali'nin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir.

17. Yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte Fransız İhtilali'nden sonra üç büyük demokratikleşme dalgası yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 19. Yüzyılın başlarından Amerika Birleşik Devletleri'nde erkek nüfusun büyük bir bölümüne oy hakkının tanınması ve bundan etkilenen 30'a yakın devletin demokratik rejimi benimsemesi; ikincisi: İkinci Dünya Savaşı'ndan demokrasi cephesinin üstün gelmesiyle demokratik rejime geçen devlet sayısının 36'ya yükselmesi ve üçüncüsü: sosyalist bloğun çözümlenmesiyle Doğu Avrupa'daki birçok ülkenin bağımsızlığını ilan ederek demokratik rejimi benimsemesidir (Uygun, 2011: 118).

Modern Dönem'deki temsil ile ilgili en büyük sorun kimin temsil edileceğinin belirlenmesiydi. Genel oy fikri 18. yüzyılın sonlarından itibaren ilk olarak Jeremy Bentham (1748-1832) ve James Mill (1773 - 1836) tarafından geliştirilmiştir (Heywood, 2012: 108). Bu nedenle Modern Dönemden önceki hiçbir seçimin, demokratik seçim ilkelerine uygun olarak yapılmadığını söylemek mümkündür. Bu dönemde seçme ve seçilme hakkının tüm vatandaşlara tanınması görüşü yaygın olarak kabul görmüştür. Ancak Modern Dönemin ilk zamanlarında halkın tamamının yönetime katılmasını savunan görüşler varken, 19. yüzyılda zıt görüşler de ortaya çıkmıştır. Örneğin Vilfredo Pareto (1848-1923), Gaetano Mosca (1858-1941) ve Robert Michels (1876-1936) gibi kişiler yönetimin sadece belirli kişiler elinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşün adı "elitizm" veya "seçkincilik"tir (Heywood, 2012: 116). Benzer bir görüş Emmanuel Sieyès'e aittir. O, siyasi hakların kullanımı bakımından halkın tümünü yetkili görmemiştir. Aydınlanmanın bu ünlü düşünürü, burjuva zihniyetinin çarpıklığını aktif - pasif vatandaş ayrımıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır. O'na göre toplum soylular, rahipler ve halk olmak üzere üç sınıftan oluşmakta, "üçüncü sınıf" (halk) ise aktif - pasif vatandaş olarak ikiye bölünmektedir. Üçüncü sınıfı oluşturan herkesin pasif vatandaşlık hakkı vardır; ancak siyasi hakların kullanımında siyasal sistemin kuruluşuna katkı verenler, yani "aktif vatandaşlar" rol alabilir (Sarıca, 1977: 99-102). Bu demek oluyor ki seçme ve seçilme haklarına sadece burjuva elitleri sahip olabileceklerdir. Bu durum ünlü bir sosyolog olan Cemil Meriç'in tarifıyla, "burjuvazinin soylular ve kiliseyi alt etmek için halkı yanına alması; ancak bu amaca

ulaştıktan sonra ziyafet sofrasına tek başına oturması”dır.

Günümüzdeki genel, eşit, gizli, serbest oy ve yargı denetimine tabi seçim ilkelerine gelinceye kadar oy hakkı ve seçim ilkeleri birçok evreden geçmiştir. Hatta kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması 20. yüzyıla kadar uzamıştır. Çoğul oy kullanma İngiltere’de 1949 yılında kaldırılırken, İsviçre’de kadınlara oy hakkı 1971 yılında verilmiştir. Güney Afrika’da ise oy verme hakkı için ırkçı ayrımlar 1994 yılında kaldırılmıştır (Heywood, 2012: 292).

Fransız Devrimi seçme ve seçilme hakkı ile demokratik seçim ilkelerinin gelişmesini sağlamıştır. Fransız Devrimi’nden sonra insanlar arasındaki ayrımcılığın en aza indirilmeye çalışıldığını ve bu ayrımcılığın birçok ulusal veya uluslararası mevzuatlarla güvence altına alındığını görmek mümkündür. Evrensel Haklar Beyannamesi ve Paris Şartı bu gelişmelere örnek gösterilebilir. 1948 yılında kabul edilen Evrensel Haklar Beyannamesi, herkesin doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla yönetime katılmasını, herkesin kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanmasını, genel ve eşit oy ilkelerini kanuni güvence altına almıştır. 1990 yılında imzalanan Paris Şartı’nda ise daha çok hukuk devleti ve demokrasi konuları üzerinde durulmuş ve demokratik bir yönetimin “düzenli aralıklarla yapılan özgür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk iradesi” olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Paris Şartı’nda her vatandaşın hür ve adil seçimlere katılmaya hakkının olduğuna yer verilmiştir.

Sonuç olarak seçme ve seçilme hakkı Antik Çağ’da başlamış ve çeşitli aksamalar ve değişiklikler ile günümüze kadar ulaşmıştır. Antik ve Orta Çağ’da, bu hak bazı kişilere veya bazı özellikleri olan zümrelere tanınmışken; Modern Dönemde evrensel bir hak haline gelmiştir. Günümüzde, evrensel seçim ilkelerine göre yapılmayan bir seçimin demokratik olduğunu söylemek mümkün değildir. Evrensel olarak da kabul edilen bu demokratik seçim ilkeleri ise şunlardır:

Serbest Oy: Seçmenler, oylarını hiçbir baskı altında kalmadan ve özgürce kullanabilmelidirler.

Genel Oy: Hiç bir vatandaş, başta servet olmak üzere, ırk, dil, din, cinsiyet gibi özelliklerinden dolayı seçme ve seçilme hakkından mahrum edilmemelidir.

Eşit Oy: Hiçbir seçmenin oyu, statü, servet, ırk, dil, din, cinsiyet gibi özelliklerinden dolayı diğer bir seçmenden fazla olamamalıdır. Eşit oy ilkesine “tek kişi tek oy” ilkesi de denilebilir. Bu ilkenin zıttı katmerli oy veya çoğul oydur (Karamustafaoğlu, 1970: 130).

Gizli Oy: Seçmenler tercihlerini yaparlarken oylarını kime ver-

diklerini söylemek zorunda değillerdir ve seçmenlerin, oylarını rahatlıkla kullanabilecekleri bir ortamın oluşturulması şarttır.

Açık Sayım: Seçimler bittikten sonra, oyların sayım işlemi, izlemek isteyen vatandaşlardan gizlenmeden, açıkça yapılmalıdır.

Yargı Denetimine Tabi Seçimler: Yapılan seçimlerin herhangi bir şaibe içerip içermediğinin denetlenmesi için bağımsız bir yargı organı tarafından kontrol altına alınmalı ve şikayetler değerlendirilmelidir.

3.2. Modern Dönemde Osmanlı'da Seçim Kavramı ve Olgusu

Osmanlı Devleti'nde seçim olgusunun ilk olarak 1876 Kanun-u Esasi ile ortaya çıktığı, genel bir bilgi olsa da, 1840 yılında kurulan muhassıllık meclisleri için de seçimlerin yapıldığını gözden kaçırmamak gerekir. Bu nedenle, Cumhuriyet Öncesi Dönem'deki seçimler, Muhassıllık Meclisi Seçimleri ve Mebus Seçimleri olarak iki başlıkta incelenmiştir.

3.1.1. Muhassıllık Meclisi Seçimleri

Osmanlı siyasal hayatına, genel seçimler açısından bakıldığında 1876 yılına kadar halkın siyasi hayata girmesi mümkün değildi. Ancak konuya yerel seçimler açısından bakıldığında muhassıl meclisleri için yapılan üye seçimlerinin 1876 seçimlerinden daha eskilere dayandığını söyleyebilmek mümkündür.

1840 yılında kurulan muhassıllık (Muhassıl: Vergi toplamakla görevli, yüksek rütbeli maliye memurları) meclislerinin görevi sancaklardan toplanacak vergilerin miktarını belirlemek ve bu vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlamaktı. Bu meclislerde hakim, müftü, asker zabiti, ruhani reisler ve memleketin ileri gelenlerinden altı kişi bulunmaktaydı ve bu meclisler seçimle iş başına gelmekteydi. Ancak yörede yaşayan her vatandaş seçmen değildi. Seçmenler kazaya bağlı köylerden kura ile saptanan beşer kişi ve kaza merkezlerinde de yerleşme yerinin büyüklüğüne göre akıllı, söz anlar, emlak sahiplerinden 20-50 kişiden oluşmaktaydı. Bu nedenle Türkiye'de ilk seçim uygulaması, seçme hakkına sahip olan kişilerin muhassıl meclislerine üye seçmeleri ile başlamıştır. Bu meclislere seçilmek isteyen adaylar il merkezlerindeki salonlarda toplanır ve seçmenler de direkt olarak adayı isteyip istemediklerini belirtirlerdi. Böylece yerel mali meclisler olan muhassıllık meclislerinin adayları seçilmiş olurdu (Ortaylı, 2006: 159).

Muhassıllık meclislerinin kuruluşundaki amaç Batı'yı taklit etmek değil; devletin vergi toplama konusundaki problemlerini azaltmak veya bu problemleri tamamen ortadan kaldırmaktır (Alkan, 2006: 133).

Osmanlı Devleti'nde mali işlerin mahalli meclislere verilmesi,

1840 muhassıllık meclisleri ile ilgili nizamnameler ile başlayıp, 1864 Vilayet Nizamnameleri ve 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet nizamnameleri ile düzenlenerek devam etmiştir. Bu üç düzenleme ve gelişme her ne kadar mahalli olsa da Osmanlı'nın parlamenter hayata geçişine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür (Ortaylı, 2006: 161).

3.1.2. Mebus Seçimleri

Genel seçim anlamında “seçim” kavramı ilk olarak 1876 Anayasası ile Türk siyasal hayatına girmiştir. 1876 yılında ilan edilen Kanun-u Esasi'ye göre Meclis-i Umumi'nin toplanması gerekiyordu. Meclis-i Umumi, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan olmak üzere iki kanattan oluşmaktaydı. Yani iki meclisli bir yapı söz konusuydu. Meclis-i Ayan üyelerini padişah kendi atamaktaydı. Ancak Meclis-i Mebusan üyelerinin seçimi için herhangi bir seçim kanununun düzenlenmemiş olmasından dolayı meclis üyelerinin seçilme ve atanmalarına ilişkin geçici bir talimat (Talimat-ı Muvakkate) hazırlanmıştı (Tuncer, 2003: 25).

Hazırlanan bu talimat, gücünü Kanun-u Esasi'den almaktadır. Kanun-u Esasi'nin 19. maddesine göre Talimat-ı Muvakkate yalnızca birinci parlamentonun görev süresinin sonuna kadar devam edecek ve daha sonra yürürlükten kalkacaktır. Kanun-u Esasi'nin 119. maddesi şöyledir: “Meclis-i Umûmî'ye dair olan fi 1- Şevval sene 93 tarihli Talimat-ı Muvakkate'nin cereyan-ı ahkâmı yalnız birinci defa içtima edecek Meclis-i Umûmî'nin müddet-i inikadiyesi hitâmına kadar olup ondan sonra hükmü câri değildir”.

Aynı zamanda Kanun-u Esasi'nin Heyet-i Mebusan başlığı altında da (65-80. maddeler) mebus sayısı, seçilme yaşı, meclisin süresi, seçme yeterliliği ve seçim yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir; ancak Meclis-i Mebusan seçimleri Talimat-ı Muvakkate hükümlerine göre yapılmıştır. Kanun-u Esasi'ye göre her elli bin erkeğe bir temsilcilik düşmektedir. Yani nüfusa dayalı bir aday sayısı öngörüldüğünden Meclis-i Mebusan'daki aday sayısı sabit değildir. Bu hükümlerden çıkarılacak diğer bir sonuç ise sadece erkeklerin seçme ve seçilme hakkı olduğudur.

1877 yılındaki ilk mebus seçimleri Kanun-u Esasi'ye göre değil; tam adı “Meclisi Mebusan Azasının Sureti İntihap ve Tayinine Dair Talimatı Muvakkate” olan bu geçici talimata göre yapılmış ve ilk Meclis-i Mebusan seçilmiştir. Talimatı Muvakkate'ye göre 130 bin erkek için bir aday seçilmiştir. Bu talimat 7 maddeden oluşmasına rağmen uzun süre kullanılmıştır (Kılıç, 2011: 27-40). Bunun sebebi ise, Meclis-i Mebusan'ın, seçimin hemen ardından seçim kanunu ile ilgili çalışmalar yapmasına rağmen başarılı bir sonuca ulaşamamasıdır (Tuncer, 2003: 25).

Birçok yönüyle 1876 Kanun-u Esasi ile Talimatı Muvakkate (Geçici Talimat) birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıklardan bazıları seçme seçilme yeterlilikleriyle alakalıdır. Kanun-u Esasi'ye göre seçme ve seçilme yaşı 30 iken Talimatı Muvakkate'ye göre bu yaş 25 olarak belirlenmiştir. Ayrıca Talimatı Muvakkate seçilme yeterliliği olarak emlak sahibi olmayı önkoşul olarak görürken, Kanun-u Esasi böyle bir ayırım yapmamıştır. Ancak sadece erkeklere seçme seçilme hakkı vermesi yönüyle hem Talimatı Muvakkate hem de Kanun-u Esasi'de sınırlı oy ilkesinin kabul edildiği görülebilir.

Talimatı Muvakkate'ye göre seçimler iki dereceli ve tek turlu bir seçim sistemi ile yapılmıştır. Bu sisteme göre seçme yeterliliğine sahip olan vatandaşlar önce milletvekillerini belirleyecek kişileri seçmekte, seçilen bu kişiler ise milletvekillerini seçmektedir. 1877 seçimlerine siyasi partiler katılmamış ve Meclisi Mebusan'a seçilmek isteyenler bireysel olarak adaylıklarını açıklamışlardır. Kanun-u Esasi hükümlerine göre kurulan meclis içerisinde on farklı milletten gelen, 115 mebusun 69'u Müslüman, 46'sı ise Hıristiyan ve Yahudi'ydi (Berkes, 2008: 336). Bu seçim sonucunda oluşturulan Meclisi Mebusan, İntihabı Mebusan Kanunu'nu çıkaramadığı gerekçesiyle, Talimatı Muvakkate hükümleri gereğince Abdülhamit tarafından feshedilmiş ve dağıtılmış; bunun sonucunda ise aynı yıl tekrar seçimler yapılmıştır. 1877 yılında yapılan iki seçim de gerek uygulamalar gerekse dayandığı belgeler açısından farklılık göstermemektedir. Ayrıca iki seçimin sonucunda kurulan meclisleri padişah feshetmiştir (TBMM, 1982: 75). Padişahın meclisi feshetme yetkisinin olması, Osmanlı'da hala tam anlamıyla bir parlamenter düzenin kurulamadığının göstergesidir (Soysal, 1968: 41).

Yaklaşık 30 yıllık bir aradan sonra 1908 yılına gelindiğinde, padişah meclisin toplanmasına karar vermiş, mevcut bir seçim kanununun olmamasından dolayı, ilk Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanıp; ancak yürürlüğe konulamayan "İntihab-ı Mebusan Kanunu" padişah onayı ile yürürlüğe girmiş ve 1942 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Yani seçim sistemleri açısından, Türk siyasal hayatı, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemler olmak üzere ikiye ayrılacak olursa, Cumhuriyet Öncesi Dönem'deki tüm seçimler (1908, 1912, 1914, 1919 ve 1920 seçimleri) İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerine göre ve iki dereceli olarak yapılmıştır. İki dereceli seçim sisteminde seçimler iki aşamalı olarak yapılmakta, her iki aşamada da çoğunluk sistemi uygulanmaktadır (Tuncer ve Danacı, 2003: 4). Bu sistemde, seçmenler milletvekillerini seçecek kişileri seçmektedirler. 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında yapılan seçimlerde iki dereceli basit çoğunluk sistemi, 1920 seçimlerinde ise iki dereceli mutlak çoğunluk sistemi uygulanmıştır.

İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerine göre yapılan ve ilk seçim olan 1908 seçimlerini 1877 seçimlerinden ayıran en önemli fark 1908 seçimlerine siyasi partilerin katılmasıdır. Bir başka deyişle, Türk siyasal hayatında, siyasi partilerin katıldığı ilk seçim 1908 seçimleridir. Seçimlere katılan partiler ise İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası'dır. Bu seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti kazanmıştır.

1920 seçimlerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi döneminde yapılan 1923 seçimlerinde de İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümleri uygulanmış ve seçimler iki dereceli yapılmıştır. Bu kanun 1942 yılındaki 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu'nun onaylanmasına kadar bazı değişikliklere uğrayarak yürürlükte kalmıştır. Bu değişiklikler 1923 yılında 385 Sayılı Kanun, 1927 yılında 1079 Sayılı Kanun ve yine 1927 yılındaki 1112 Sayılı Kanun ile yapılmıştır.

Avrupa 14-15. yüzyıllarda seçim ve temsil kavramları ile tanışmış olmasına rağmen; Osmanlı Devleti'nin bu kavramlarla 19. yüzyılın ikinci yarısında tanışmasının, bir başka deyişle seçim ve temsil konularında çağın çok gerisinde kalmasının temel nedenleri Osmanlı'nın toplum ve siyasal düzeninde yatmaktadır (TBMM, 1982: 67).

3.3. Cumhuriyet Döneminde Seçim Kavramı ve Olgusu

Cumhuriyet döneminde seçimler üzerine ilk değişiklik 1946 tarihinde yapılmış, öncesinde iki dereceli olarak yapılan seçimler 1946 yılında yapılan değişikliklerle birlikte yerini tek dereceli seçimlere bırakmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonraki 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 milletvekili seçimleri iki dereceli olarak yapılmış, 1943 yılı öncesindeki seçimlerde İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmışken, 1943 seçimleri 1942 yılında çıkarılan 4320 Sayılı Mebus Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan ilk seçim kanunudur (Nişancı ve Özdemir, 2017: 729).

Bu dönem içerisinde 1935 seçimleri öncesi 2598 Sayılı Kanun ile İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklikler yapılarak seçilme yaşı 18'den 22'ye yükseltilmiş, kadınlara da milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Yani 1935 seçimlerinin 1923, 1927 ve 1931 seçimlerinden tek farkı, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve seçmen yaşının 22'ye yükseltilmesidir.

1946 yılında çıkarılan 4918 Sayılı yasa ile Türkiye'de 1946 seçimleri ve sonrasındaki bütün genel seçimlerde tek dereceli sistem uygulanmıştır. 1946-1960 yılları arasında (1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde) liste usulü çoğunluk sistemi; 25 Mayıs 1961 tarihinde 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun kabulüyle birlikte 1960'dan günümüze olan tüm

seçimlerde (1961, 1965, 1969, 1973, 1977 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007, 2011, 2015 ve 2018 seçimlerinde) ise nispi temsilin farklı türleri uygulanmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Modern bir devletten bahsedebilmenin ilk şartı belli ilkeler üzerine dayalı demokrasidir. Bu ilkelerin en önemlilerinden birisi etkin siyasal makamların seçimle işbaşına gelmesidir. Seçimlerin demokrasi açısından önemi bu konuda, birden çok ilkenin kabulünü ve uygulanmasını gerekli kılmıştır. Yani tek başına seçim olgusu, demokrasiyi garanti etmez. Hatta bütün ilkelerin eksiksiz uygulanması bile bazı durumlarda elitizm gerçeğini ortadan kaldırmaz. Her şeye rağmen demokrasinin kalbi seçimlerde atar. Başka bir deyişle, seçimler pür anlamda demokrasinin garantörü değildir ama seçimlerin yokluğu, diktatörlüğün en açık karinesidir. Günümüz şartlarında, serbest oy ilkesi, genel oy ilkesi, eşit ve gizli oy ilkesi, açık sayım ilkesi, yargı denetimi ilkelerinden birinin veya bir kaçının olmadığı bir seçimin ise demokratik olmasından söz etmek mümkün değildir.

Antik Çağ'dan günümüze kadar geçen süreçte seçim olgusu dönemden döneme ve coğrafyadan coğrafyaya farklılıklar göstermiştir. Ancak her zaman seçimin amacı halkın kendilerini yönetecek kişileri belirlemesi veya kısmen de olsa yönetimde yer alabilmesinin sağlanmasıdır. Doğrudan demokrasi kavramının yerini zamanla "temsil" kavramına bırakmasındaki en önemli etkenler Antik Yunan şehir devletlerinin yıkılması ve daha sonra sınırları daha büyük devletlerin veya imparatorlukların oluşmasıdır.

Antik Çağ'da belirli kişilerin seçme ve seçilme hakkı varken, Modern Döneme gelindiğinde özellikle Fransız İhtilali'nin etkisiyle seçme ve seçilme hakkı vatandaşların geniş bir kitlesini kapsayacak şekilde genişlemiş, demokratik hakların kullanımı ve buna bağlı olarak seçme ve seçilme hakkı daha adil hale gelmiştir. Bu nedenle seçim olgusunun daha adil hale gelmesindeki en önemli gelişmenin Fransız İhtilali olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Demokrasi ve seçim kavramları her ne kadar Antik Yunan veya Avrupa'da şekillenmiş olsa da; Antik Çağ'da doğu toplumlarında da bu kavramlara rastlamak mümkündür. Antik Çağ'da Türklerin "törelere" (yazılı olmayan kanunlar) ve "yasalara" göre yönetildiğini Türk devlet gelenekleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı Türk yazıtlarından çıkarabilmek mümkündür. Ancak devlet başkanı halk tarafından değil oymak reisleri tarafından seçilmekte ve bu siyasi iktidarın Tanrı tarafından verildiğine inanılmaktaydı. Bu bilgiler ışığında Antik Çağ'da demokrasinin sadece Batı'da veya Antik Yunan'da olmadığını, eski Türklerde de ülke yönetiminde, seçimler olmasa dahi demokrasinin bazı özelliklerinin olduğunu söyleye-

bilmek mümkündür. Bunun en belirgin göstergesi eski Türk devletlerinde, ülke ile ilgili kararların meclis veya kurultaylarda alınmasıdır.

Antik Yunan site devletlerinin yıkılması ile birlikte demokrasi kavramı Orta Çağ'a kadar gündeme gelmemiştir. Orta Çağ'daki demokrasilerde Antik Yunan demokrasilerindeki gibi seçme ve seçilme hakkı, sadece bazı ayrıcalıklara sahip olan kişilere tanınmıştır. Bu çağda sadece Batı'da değil, aynı zamanda İslam ve Orta Doğu coğrafyasında da seçimlere, seçme ve seçilme hakkı gibi kavramlara rastlamak mümkündür. 632 yılından sonra ortaya çıkan mezhepler arasında, devlet başkanının gerekliliği ve nasıl belirleneceği hususlarında, farklılıklara rastlanmaktadır.

Modern Dönem demokrasisini etkileyen en önemli olay Fransız Devrimi olmuş ve bu devrim seçme ve seçilme hakkı ile demokratik seçim ilkelerinin gelişmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti ise 19. yüzyılın ortalarında seçim kavramı ile tanışmıştır. Osmanlı Devleti'nde seçim olgusunun ilk olarak 1876 Kanun-u Esasi ile ortaya çıktığı, genel bir bilgi olsa da, 1840 yılında kurulan muhasıllık meclisleri için de seçimlerin yapıldığını gözden kaçırmamak gerekir.

Sonuç olarak seçme ve seçilme hakkı Antik Çağ'da başlamış, çeşitli aksamalar, değişiklikler ve gelişmeler ile günümüze kadar ulaşmıştır. Antik ve Orta Çağ'da, bu hak bazı kişilere veya bazı özellikleri olan zümrelere tanınmışken; Modern Dönemde evrensel bir hak haline gelmiştir.

Kaynakça

- Alkan, M. (2006). Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri. *Anayasa Yargısı*, 23. Erişim: <https://www.anayasa.gov.tr/media/4583/alkan.pdf>
- Armaoğlu, F. (2006). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Atalay, B. (2002). Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler. *Türkler Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 2, ss. 1513-1527). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ateş, T. (2004). *Siyasal Tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berkes, N. (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ebu'l Hasan, El-Maverdi. (2014). *Siyaset Sanatı - Nasihatü'l Mülük*, Sarııbyık. M. (Çev.). İstanbul: Özgü Yayınları.
- Fığlalı, E. N. (1997). Hariciler. *İslam Ansiklopedisi I-XLIV* içinde. (Cilt. 16, ss. 169-175). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Gözübüyük, Ş. (2006). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Hatiboğlu, M. S. (2015). *Hilafetin Kureyşiliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*. Ankara: Otto Yayınları.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset*. (7. Baskı), Özipek, B., Şahin, B., Kopuzlu, Z., Seçilmişoğlu, B. ve Yayla, A. (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- İmam-ı Gazali. (1995). *Devlet Başkanlarına Nasihatler*. Şekerci, O. (Çev.). İstanbul: Sinan Yayınevi.
- İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muadil Kanun, (1923). *Meclis Zabıt Ceridelerindeki Müzakerat Fihristi*, Cilt: 28, s. 311-341, Kanun No: 320, Kabul Tarihi: 3 Nisan 1339 (1923).
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, (1949), *T.C. Resmi Gazete*, 7217, 27 Mayıs 1949, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>. Erişim Tarihi: 12.05.2019
- İslamoğlu, M. (2010). *İslami Hareketler ve Kıyاملar Tarihi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- _____. (2012). *İmamlar ve Sultanlar*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kanun-u Esasi. (1876). Kabul Tarihi: 23 Aralık 1876, <http://www.anayasa.gen.tr / 1876ke.htm>. Erişim Tarihi: 17.05.2019
- Karamustafaoğlu, T. (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası.
- Kılıç, S. (2011). 1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 30. Erişim: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1694/18080.pdf>
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı. *Türkler Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 2, ss. 1448-1489). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Korkmaz, F. (1995). *Gazali'de Devlet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Bakırcı, F. (Çev.). (Eserin orijinali 1660'da yayımlandı). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Mebus Seçim Kanunu, (1942), *T.C. Resmi Gazete*, 5258, 14 Aralık 1942.
- Milletvekilleri Seçim Kanunu, (1946), *T.C. Resmi Gazete*, 6326, 5 Haziran 1946.

- Milletvekili Seçim Kanunu, (1961), *T. C. Resmi Gazete*, 306, 25 Mayıs 1961.
- Montesquieu, C. L. S. B. (2004). *Kanunların Ruhü Üzerine*. Baldaş, F. (Çev.). (Eserin orijinali 1748'de yayımlandı). İstanbul: Seç Yayınevi.
- Nişancı, Ş. (2013). *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Nişancı, Ş. ve Özdemir, A. (2017). Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye İçin Alternatif Seçim Sistemi Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 723-745.
- Niyazi, M. (2005). *İslam Devlet Felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____. (2006). *Türk Devlet Felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2006). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Öz, M. (2010). Şia. *İslam Ansiklopedisi içinde*. (Cilt. XXXIX, ss. 111-114). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Paris Şartı, (1990). Erişim Tarihi: 14.04.2019, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm
- Rousseau, J. J. (2011). *Toplum Sözleşmesi*. Savaş, Z. (Çev.). Ankara: Nilüfer Yayıncılık.
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Sarıca, M. (1977). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____. (1968). *Anayasaya Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Tanilli, S. (1981). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Say Yayınları.
- TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları. (1982). *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası), (1924). *T. C. Resmi Gazete*, 491, 20 Nisan 1924.
- Tilly, C. (2011). *Demokrasi*. Arıcan, E. (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Tuncer, E. ve Danacı, N. (2003). *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*. Ankara: TESAV Yayınları.

- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 - 2002)*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası (1924), *T. Düstur*, Cilt 26, s.170, 4695, 10.01.1945, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>. Erişim Tarihi: 15.05.2019.
- Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası (1961), *T.C. Resmi Gazete*, 10859, 09 Temmuz 1961.
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası (1982), *T. C. Resmi Gazete*, 17863, 07 Kasım 1982.
- Umur, Z. (1984). *Roma Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Uygun, O. (2011). *Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Üçok, C. (1975). *Siyasal Tarih (1789-1960)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Yazıcı, N. (2006). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yiğit, İ. (2009). Siffin Savaşı. *İslam Ansiklopedisi I-XLIV* içinde. (Cilt. XXXVII, ss. 107-108. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zuhayli, V. (1994). Yüksek Yürütme Organı: İmamet. *İslam Fıkıh Ansiklopedisi I-X* içinde. Efe, A., Eryarsoy, B., Ulus, F., Ural, A., Yavuz, Y. V., Yıldız, N. (Çev.). İstanbul: Risale Yayınevi, İstanbul.